

Zitierhinweis

Pánek, Jaroslav: review of: Alfred Kohler, Neue Welterfahrungen. Eine Geschichte des 16. Jahrhunderts, Münster: Aschendorff, 2014, in: Český časopis historický, 2017, 4, p. 1141-1144, DOI: 10.15463/rec.1754805383

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

Alfred KOHLER

Neue Welterfahrungen. Eine Geschichte des 16. Jahrhunderts

Münster, Aschendorff Verlag 2014, VII + 344 s., ISBN 978-3-402-12907-4.

Rakouský historik Alfred Kohler je známý především zásluhou svých monografií o politických dějinách habsburské monarchie v 16. století a biografii Karla V. a Ferdinanda I. V posledních letech se však obrátil k širě pojatým dějinám mezinárodních vztahů na přelomu středověku a novověku, stejně jako k tematice objevných plaveb a jejich dalekosáhlých důsledků. Jak připomněl v předmluvě ke své nejnovější syntetické práci, tato tematika je mu blízká od doby studií, neboť už v disertaci z roku 1967 pojednával o obrazu Afriky ve světle jihoněmeckých pramenů 16. století. Nejde tedy o náhlý obrat, nýbrž o pokračování autorova celoživotního zájmu o dějiny evropského obrazu světa, jak se utvářel na prahu novověku. Zároveň na počátku 21. století i na jeho výzkum zapůsobil obecně zesílený zájem o problematiku globalizace politiky a ekonomiky, při němž využil také vlastní zkušenosti z cest do Asie, Ameriky a Austrálie.

Při pohledu na vytváření evropských představ o světě vychází Kohler ze skutečnosti, že (relativně chudí) Evropané hledali od 15. století Asii oplývající hedvábím, porcelánem a kořením, zatímco „mimochoodem“ nalezenou Ameriku a její komodity (především drahé kovy a cukrovou třtinu) docenili až později. V počátcích rozšiřování geografického horizontu to byla Asie, která se stala synonymem bohatství a podnětem k pronikání do vzdálených končin, ať již mořskou či suchozemskou cestou. Objevování „nového světa“ (nikoli jen amerického „Nového světa“) se ovšem stalo záležitostí maritimních mocností a jen v malé míře ostatních zemí evropského kontinentu. Státy či národy od Portugalska po Nizozemí (je však třeba dodat i nezanedbatelný podíl Dánska a Švédska) ve vzájemném soupeření rozšířily prostor svého působení především na Atlantský oceán jakožto „evropské moře“ a v něm ovládly prostory ke svému působení (Kohler je nazývá „neue /Inter/ Aktionsräume, s. 7), zatímco v Indickém oceánu narazily na konkurenci asijských mocností. Tato rozdílnost se nutně odrazila v pohledu Evropanů na Západ a na Východ.

V úvaze o dnes hojně rozšířeném pojmu *globálních dějin* naznačuje A. Kohler obtížnost, ne-li nemožnost vyváženého pohledu na dějiny ze všech osídlených kontinentů a oprávněně se soustřeďuje na *globalizované dějiny Evropy* resp. *dějiny Evropy v globálním kontextu*, v nichž zůstává historie starého kontinentu východiskem pro srovnávání s ostatními světy a pro vystižení vzájemného působení mezi Evropou a ostatním světem. Autor při tom naráží na problém vymezení Evropy a evropské identity, kterou v zásadě ztotožňuje s křesťanstvím, jež se – zejména po dobytí Konstantinopole Turky roku 1453 – zřetelně vymezilo vůči expanzivnímu islámu. Samotný pojem Evropy chápe nejen jako geografický prostor, ale také jako sociopolitické společenství a kulturní program. Přijímá realistické stanovisko oxfordského profesora globálních a imperiálních dějin Johna Darwina, že z tohoto prostoru nelze vylučovat Rusko, které naopak patří mezi průkopníky evropské expanze.

S přihlédnutím k pracím historiků a politologů, kteří se zabývají jinými kontinenty (mj. k teorii o možném pozitivním sbližování světového Východu a Západu, jejímž autorem je singapurský politolog a někdejší diplomat činný v Radě bezpečnosti OSN Kishore

Mahbubani) se A. Kohler přiklání k stále rozšířenějšímu názoru, že evropské pojetí světa, jak se vyvinulo v uplynulém pětistícetiletí, v delší perspektivě neobstojí. Zdůrazňuje nutnost propojení evropské historiografie se sousedními disciplínami (zejména orientalistikou, amerikanistikou a afrikanistikou) a kontextualizaci evropské historie s mimoevropskými dějinami při zvláštním důrazu na Asii. Zároveň analyzuje globálně historické koncepty počínaje Fernandem Braudem přes Wolfganga Reinharda a Immanuela Wallersteina a konče Christopherem Baylym. Vzhledem k odlišnosti důrazu jednotlivých autorů na různé rysy globalizačního výkladu dějin staví Kohler do popředí svého spisu jednak interakční a komunikační procesy ve světovém měřítku, jednak „autochtonní“ vývoj kontinentů. Kritériem komparace se mu stává modernizace ve všech sférách (od budování národního státu a industrializace až po alfabizaci a náboženskou toleranci); zároveň si však uvědomuje, že jde o evropský koncept modernity, který nemusí být nejvhodnějším měřítkem kupříkladu pro posuzování vývoje Číny.

Každá ze sedmi hlavních kapitol, doprovázených rozsáhlým úvodem a závěrem, bibliografií a kombinovaným rejstříkem osobních a zeměpisných názvů, dokládá, jak obtížné je psát multipolární dějiny světa a že je skutečně produktivnější pokoušet se o vyvážené dějiny s převažujícím evropským zřetelem, ale s přihlédnutím k odlišnostem dalších světadílů. U pojednání o cestách Evropanů za bohatstvím je to jednoznačné; tam jde vlastně o evropský zájem i expanzivní snahy na jedné straně a o nezáměr o Evropu ze strany ostatních kontinentů; Kohler sice připouští výjimky (Japonsko, arabský svět), uvážíme-li však, že tak složitému problému (včetně opomenuté tematiky: arabské recepce části antického kulturního dědictví a konkurence ve Středomoří) věnuje pouhé dva odstavce, pak se zdá, že vytčený úkol je nad sílu jednoho autora. Smělý pokus o vystižení politicko-sociálního vývoje „kontinentálních prostorů“ jednotlivých světadílů odhaluje opět rozdílnost v přístupu k Evropě, kde autor vystihl některé podstatné rysy (expanze a boj o hegemonii, ohrožení Osmanskou říší atd.) a k mimoevropským kontinentům; tam se výklad mění spíše v – jistě užitečné – encyklopedické shrnutí základních údajů o vnitřním vývoji a o jednotlivých kontaktech s Evropou. Ostatně vymezený prostor (například o tak zajímavém fenoménu, jakým byla křesťanská Etiopie, čítá pouhých 22 řádků) ani neposkytuje možnost provést skutečnou srovnávací analýzu.

Příznivější je situace při výkladu o světovém rozpětí obchodních a hospodářských systémů, kde byla intenzita interkontinentálních kontaktů největší a kde se také může užít specializovaný historik opřít o kompetentní literaturu. Další kapitoly pojednávají o obrovské rozmanitosti světa, pokud jde o vládní systémy a státy, náboženství a způsoby života, či vzdělávání, vědu a sdělování informací. Alfred Kohler, který má velké zkušenosti s výzkumem reformace, srovnává monoteistické systémy navzájem a monoteismus s polyteistickými náboženstvími, ale i to je pochopitelně možné pouze v podobě sond, například při zběžném sledování úlohy obrazu v religiozních systémech. Výsledky vlastního bádání využívá rovněž při charakteristice naučných produktů expanze, zejména cestopisů, map, glóbů a kosmografií.

Přestože rozbor mimoevropského vývoje nemohl vždy dosáhnout žádoucí důkladnosti, dospěl Kohler k závěrům, které si zaslouží pozornost. Především relativizuje úspěšnost a mimořádnou dynamiku evropských států (v kontrastu zdůrazňuje funkčnost

a flexibilitu Číny, Japonska a dalších asijských říší) a naopak poukazuje na „destruktivní a destabilizační působení této dynamiky dovnitř i navenek“ (s. 289), a to v souvislosti s reformací, náboženskými válkami i ztroskotáním univerzalistických snah císaře Karla V. Ukazuje, že Španělsko nemělo žádnou velkou obchodní strategii, která by vytvořila z této země centrum světového obchodu, a neproniklo dokonce ani na vnitřní asijské trhy. Na konci 16. století shledává Kohler tři velice rozdílné oblasti evropského mocenského a ekonomického vlivu: Střední a Jižní Ameriku jako prostory vhodné k osídlení a těžbě stříbra; Afriku jako zdroj otročských sil, jejichž rekrutování navazovalo na arabský obchod; Asii jako atraktivní obchodní zónu. Zkušenost obyvatel ostatních kontinentů s Evropany charakterizuje jako podcenění jejich agresivity, které vedlo k ovládnutí Ameriky a k položení základů jejich dominance v Africe; konsolidované asijské říše takovýto osud postihnout nemohl, pouze Indie byla evropské expanzi přístupnější.

Toto hodnocení počátků kolonialismu doplňuje Alfred Kohler příklady kritiky, jež se v tomto směru ozývala od 18. století, a soudí, že východiskem budoucích civilizačních dějin by se mělo stát přiznání viny za pochybení evropské expanze čili „kritická bilance evropských způsobů chování, přehmatů, vměšování a zločinů na jiných kontinentech (Afrika, Asie, Amerika a nakonec i Austrálie)“ (s. 297). Takový přístup pokládá za nutnou podmínku v další cestě za zvládnutím historické minulosti, která se zpravidla zabývá pouze dějinami jednoho kontinentu. Zde je třeba připomenout, co autor správně konstatoval v úvodní části knihy: že totiž utváření dějin evropské expanze je dílem maritimních mocností, což ovšem navozuje dualitu Evropy a v otázce zodpovědnosti za dávná provinění nikoli viny „bílého muže“, nýbrž států, které se na kolonialismu aktivně podílely.

Závěrečnou část knihy tvoří rekapitulace názorů tří německých klasiků (Friedricha Schillera, Georga Friedricha Wilhelma Hegela a Alexandra von Humboldta) na uspořádání světa pod evropskou kulturní hegemonií, dále stručný nástin proměny od „starého“ k „novému“ kolonialismu 19. a 20. století a posléze k dekolonizaci. To vše je vlastně podklad k vyjádření autorského kréda o poklesu moci Západu a o nespravedlivém uspořádání světových poměrů, v nichž se – zejména při rozdělování surovinových zdrojů – stále udržují prvky neokolonálního ovládání kdysi podřízených území. Alfred Kohler vyjadřuje dnes již obecněji přijímané přesvědčení, že centrum světa se přesouvá do Asie, z čehož plyne nezbytnost, aby se evropská historiografie soustavně zabývala asijskými a jinými mimoevropskými dějinami. Souhrnný pohled na vývoj v uplynulém půltisíciletí uzavírá konstatování, že se Asie znovu stává pro Evropany symbolem bohatství, jakým byla v době Marka Pola.

Celkově je zřejmé, že tak široké a komplexní téma lze v jedné knize teoreticky nastínit, ale realizace obecných postulátů by si vyžádala mnohem větší prostor pro hlubší srovnávací analýzy a zřejmě by musela být založena na součinnosti dobře sehraného kolektivu odborníků. Znalci jiných kontinentů by totiž mohli v přípravných diskusích reagovat na evropskou tematiku, která je zde ve velké převaze, a mohli by doplňovat nejen realie, ale i pohledy z mimoevropských částí světa. To je úkol, který míří do budoucnosti. Spis Alfreda Kohlera se při takovém postupu jistě může stát zajímavým podnětem.

Kohlerova kniha se přiřazuje k literatuře, která reaguje na rychlé proměny světa a jež z toho vyvozuje důsledky pro historiografii. Pozitivní stránkou těchto prací je snaha

prokázat flexibilitu našeho oboru a otevřít ho podnětům těch disciplín, které ho mohou podstatně obohatit. Je zjevné, že vedle tradičních dějin světa, které vedle sebe kladou paralelně vylíčený vývoj zemí a kontinentů, narůstá potřeba pohledů celistvějších, které položí důraz na srovnávání a sepětí rozdílných částí světa. Takového globalizující pohledy znamenají pro historiografie menších zemí riziko i výzvu. Na jedné straně vzniká nebezpečí, že se beztak nevalné povědomí o dějinách „periferií“ z takového konceptu zcela vytratí. Na druhé straně je tu však i příležitost do nově utvářeného obrazu dějin světa aktivně zasáhnout a otisknout v něm vlastní stopu.

Jaroslav Pánek

Adolf Ludvík KREJČÍK

Paměti

(K vydání připravila Renata KUPROVÁ.)

Praha, Národní archiv 2016, 286 s., ISBN 978-80-7469-048-8.

Historik, archivář a knihovník Adolf Ludvík Krejčík (1877–1958) patřil k první, velmi silné generaci pozitivistických historiků, jimž vídeňská studia a podíl na římských a jiných zahraničních výzkumech poskytl širší mezinárodní rozhled. Ačkoli měl ambice na univerzitní kariéru, vzdal se jí a ve zralém věku se soustředil především na problematiku agrárního archivnictví. Na sklonku života se zařadil do malé skupiny archivářů, kteří po sobě zanechali paměti, jež nyní z rukopisu zachovaného v Krejčíkově pozůstalosti v Národním archivu vydala Renata Kuprová. Připravila standardní kritickou edici, opatřenou obšírnými věcnými poznámkami, úvodem, stručným biografickým nástinem, osobním rejstříkem, chronologicky řazenou bibliografií Krejčíkových prací, soupisem použité literatury a souhrny v němčině a angličtině. Z neznámých důvodů je rozpis obsahu uspořádán tak, že v něm nejsou uvedeny názvy a paginace kapitol, do nichž Krejčík svou knihu rozdělil, což zbytečně snižuje přehlednost edice. Publikaci doplňuje skrovný výběr reprodukováných rodinných fotografií.

A. L. Krejčík začal pracovat na svých pamětech jako dvaasedmdesátiletý důchodce a sepsal je v letech 1949–1954. Jako archivář a historik nespolehal jen na paměť, ale sahal také k písemným pramenům; kupříkladu když vzpomínal na své spolužáky, ověřoval si údaje z výročních zpráv a seznamů učitelů a studentů; stejně tak při vyprávění o studiu na pražské univerzitě či na vídeňském Ústavu pro rakouský dějezpýt excerpoval index se seznamem přednášek a při líčení výletů po Čechách a Moravě využíval svých zápisníků. V důsledku toho se někdy spokojoval s výčtem osob, podával jejich soupisy s dílčími charakteristikami, aniž by se však na základě vlastní zkušenosti pokoušel o hlubší psychologickou charakteristiku. V porovnání se svým současníkem Josefem Šustou¹ nebyl rozeným literátem, spíše uplatňoval zájem o rodopisné a topografické detaily, což zejména

1 Josef ŠUSTA, *Léta dětství a jinošství. Vzpomínky I*, Praha 1947; *Mladá léta učňovská a vandrovní: Praha – Vídeň – Řím. Vzpomínky II*, Praha 1963.